

# **VERS UN PLANTEJAMENT DE LA REFORMA POSTTRIDENTINA DEL CLERGAT A MALLORCA**

**LES VISITES *AD LIMINA* DEL BISBE  
JOAN VIC I MANRIQUE (1590 I 1594)**

*Josep Amengual i Batle*

Uns dels interrogants importants de la història de Mallorca consisteix a plantejar la hipòtesi escaient per emprendre l'estudi de la reforma del clergat al segle XVI, abans i després del concili de Trento (1545-1563). Prescindim de la història anterior del clergat, tot i que la consideram molt més fecunda del que hom suposa, i ben vinculada a un laïcat vigorós, a la formació del qual Ramon Llull va dedicar les darreres obres que va compondre.

Al·ludim solament al pont entre els segles XIV i XV, que era transitat per Mn. Nicolau Cuc, promotor de la fundació de la Cartoixa de Valldemossa, a la qual es va vincular el lector de llibres lul·lians Mn. Joan Reig, beneficiat del puig de Pollença. Un altre beneficiat de la Seu, Bernat Duran, va aconseguir que l'any 1456 quedàs consolidat el trasllat de la parròquia de Sant Pere d'Escorca al Santuari de Lluç, amb la qual cosa l'afluència de pelegrins de tot Mallorca trobava una resposta pastoral adient. Duran va ser el primer rector i prior de Lluç.

Des del lul·lisme, agermanat amb l'humanisme, emergeixen figures significatives en el presbiteri mallorquí, com poden ser els introductors de la impremta a Mallorca, els preveres Francesc Prats i Bartomeu Caldentey. Ja dins el segle XVI, Arnau Albertí, canonge, promotor de les edicions dels lli-

bres litúrgics de Mallorca. Com a vicari general de Mallorca, va participar en el concili provincial de València, de 1517, morí essent bisbe de Patti. Mn. Rafel Socies, impulsor de la reforma de les monges, Mn. Gabriel Vaquer, reformador de Lluc, Mn. Jeroni Nadal, esdevingut un dels puntals de la novella Companyia de Jesús, o Mn. Bartomeu Llull, fundador del Col·legi de la Sapiència.

Tots aquests preveres, des de mitjan segle xv, exerciren el ministeri en temps de l'absentisme dels bisbes, i prengueren el ministeri amb responsabilitat, per tal que l'Església a Mallorca disposàs dels serveis pastorals mínims.

Vora aquests i altres preveres eminents, els centenars de vicaris i beneficiats escampats per tot Mallorca exercien el seu ministeri, sense que coneguem gaire com enfocaven la seva vocació. Indubtablement que no eren pocs els que hom ha classificat com a "capellans de missa i olla". L'historiador Mn. Joan Vich i Salom<sup>1</sup> va pintar un quadre molt obscur de la vida dels canonges, i també de les monges i dels frares. Però, si llavors el contemplam amb detall, ens feim la impressió que hi predominen els colors que va extraure de la història dels papes de Ludwig von Pastor. La documentació abundant que aporta confirma el luxe, el nepotisme i la venalitat de bona part dels canonges de la Seu. Per a la resta de crítiques que féu als eclesiàstics mallorquins, monjos i monges i frares, i que, de vegades, com que sembli que les volia enfosquir més, no hi presenta un suport suficient per a justificar aquells densos colors de l'espant que causen els frares i monges corruptes. Per als monjos, monges i frares de Mallorca, aquests colors, amb la documentació de Vich i Salom, són exagerats.

Mentre no disposem d'estudis analítics sobre la vida a Mallorca en aquests segles, entre l'Edat Mitjana i la Moderna, podem escatir qualche informació que il·lumini una mica el quadre massa fosc que és davant els nostres ulls. Diguem que qualsevol aproximació ha de passar pel sedàs de les dues presentacions que va fer el bisbe Vic i Manrique, a la seva relació enviada a Roma, l'any 1590, i que recollirem al seu lloc.

Ara, provisionalment, proposaria que veiéssim una Església mallorquina amb els ulls d'un bisbe rigorosament reformador, com va ser Diego d'Arnedo (19-09-1561 / 17-10-1572), amb els del seu successor, Joan Vic i Manrique (31-07-1573 / 10-05-1604), i amb l'esguard dels primers jesuïtes, que recorregueren els pobles predicant missions populars.

És clar que aquí no podem analitzar les dades que ens ofereix cadascun d'aquests observadors, tots ells forans, la qual cosa fa que, ben hipotèticament, en resumim les apreciacions d'aquesta manera:

---

(1) Joan VICH I SALOM, «Miscelánea Tridentina Maioricense», dins BSAL 29 (1945) 521- 665.

El bisbe d'Arnedo va tancar prop d'un segle i mig d'absentisme episcopal,<sup>2</sup> iniciat de qualque manera per Lluís de Prades (28-06-1390 / 00-00-1429), mitigat per Gil Sánchez Muñoz (26-08-1429 / 28-12-1446), i reiniciat per l'aragonès dominic fra Joan Garcia. Diríem que el seu enfrontament va ser amb els rectors absentistes i amb les monges que rebutjaven un nou estil de clausura que no havia estat mai usual a Mallorca. Quant als costums del clergat, referits al celibat, els escàndols no sobrepassaven els que hom pot preveure, atès allò al que al·ludeix el mateix ritual de l'ordenació, la fragilitat humana. Àdhuc diríem que hom haurà de revisar unes apreciacions, segons les quals, del concubinat dels clergues i del crim de sol·licitació,<sup>3</sup> car hi ha escrits judicis molt contundents, "molts pocs preveres podien presumir de no estar ben untats".<sup>4</sup> El fet és que, segons les dades publicades, extretes fins i tots de les actes de la Inquisició, no podem induir que els preveres seculars i regulars que foren acusats d'una i altra claudicació no arriba ni al 0,025%. És a dir, les dades recollides no reflecteixen la realitat, i ho demostram en un altre estudi més extens. I, per descomptat, el judici que generalitza aquelles pràctiques no troba cap suport documental, en un autor normalment molt meticulós, l'obra del qual és imprescindible per a tot historiador de les èpoques medieval i moderna a Mallorca. Els sínodes diocesans, tan primmirats en corregir els mals costums de clergues i laics van arraconant l'al·lusió a aquests vicis.<sup>5</sup>

(2) Llorenç PÉREZ I MARTÍNEZ, «Diego de Arnedo, obispo de Mallorca, reformador tridentino. (Datos para una biografía)», dins *Anthologica Annuæ*, 6 (1958) 123-182; Id., *Las Visitas Pastorales de don Diego de Arnedo a la Diócesis de Mallorca (1562-1572) I- II (Monumenta Maioricensia II- III)* Palma de Mallorca, 1963 i 1969.

(3) Consisteix en el fet que un prevere faci propostes sobre la pràctica del sexe a una dona, mentre exerceix el seu ministeri de la confessió.

(4) Ramon ROSSELLÓ i VAQUER – Jaume BOVER PUJOL, *El sexe a Mallorca. Notes històriques*, I, (Miquel Font. Editor) Mallorca 1992, pàg. 113, afirmen que "em vaig donar compte que la sol·licitació era tan freqüent entre els clergues seculars, frares i fins i tot dins l'alta jerarquia eclesial de manera que molts pocs preveres podien presumir de no estar ben untats".

(5) Almenys des de 1619 es combat el concubinatge sense cap referència als clergues. Cf. Simó BAUÇA, *Synodus Dioecesis Maioricensis. Celebrata, Praeside Illustrissimo, ac Reuerendissimo Domino. D. F[ratre] Simone Bauça, Dei, et Apostolicae Sedis gratia, Episcopo Maioricense. Anno 1619*, Maioricis, Typis Rodríguez, et Piza. 1620, cap. XXXIII, pàg. 28r i v, que es repeteix en el mateix context als sínodes següents, Juan DE SANTANDER, *Synodus Dioecesis Maioricensis Celebrata anno M. DC. XXXVI. Praeside Illustrissimo, ac Reuerendissimo Domino Don Fratre Ioanne à Santander Episcopo Maioricensi*, (Ex Officina Emmanuelis Rodríguez, et Ioannis Piza. Anno M. DC. XXXVI), Lib. IV, Tit. I, cap. X, fol. 119r i v.; Diego de ESCOLANO, *Synodalium Constitutionum episcopatus, sive Dioecesis Maioricensis. Per Illustrissimum, et Reverendissimum Dominum D. Didacum Escolano, Dei, et Apostolicae Sedis gratia, eiusdem Dioecesis Episcopum; in Dioecesis Synodo, Apud Cathedralē Ecclesiam celebrata, conditarum, et promulgatarum. Anno Salutis sexcentesimo quinquagesimo nono suprā [sic] millesimum*, Matriti, Ex Typographia Dominici Garcia Morras. Anno 1660, III, Tit. IX, pàg. 491-492; Pere D'ALAGÓ, *Leges Synodales Maioricensis Episcopatus Statutae, et Promulgatae in Synodo, Dioecesis quam in sua Cathe-*

I, ben clar, les dades que recollien els bisbes a les visites pastorals, que bé coneix Ramon Rosselló, no bastaven per haver d'informar a Roma. Els casos no eren evidentment exemplars, però la freqüència d'aquelles pràctiques no superava el que podia tolerar aquella església i aquella societat de cada vegada més pudibunda, i fins i tot puritana. Seria precisament de les actes d'aquestes visites d'on hom podria extreure sistemàticament sèries d'informacions que permetessin establir unes estadístiques més acostades al que podem presumir que era la realitat.

En resum, el primer bisbe posttridentí a Mallorca va haver de fer front a un desordre estructural en la mateixa institució pastoral, que era la parròquia. És, en realitat una mancança gravíssima, per les conseqüències que comporta, en detriment de la fe del poble. Si qualche cosa va fer decaure el monestir de la Real va ser també l'absentisme dels abats, encara nomenats per Poblet. El problema de la clausura de les monges, creiem, no era greu. Ho era més la fluixa espiritualitat, segons el carisma de cada convent, i la manca d'una vera pobresa. Els franciscans ja duïen un segle de reformes, des dels lul·listes fra Bartomeu Catany i fra Joan Llobet, els que es retiraren a la muntanya de Randa, a finals del segle xv, i, en temps del concili de Trento, fra Pere Caldés, que passà a la Cartoixa.

Els deu anys turbulents del bisbe d'Arnedo foren seguits pels trenta-un més assossegats del bisbe Vic i Manrique. El seu pontificat ha estat ben estudiat per Mn. Guillem Pons.<sup>6</sup> Nosaltres aquí aprofitarem molt poc aquests acurats estudis. Solament hi al·ludirem escadusserament, car el nostre objectiu és centrar-nos en els elements que ens brinden les relacions per a les visites *ad limina*, que es conserven a partir de la segona meitat de l'exercici episcopal d'aquest aristòcrata valencià. Sigui expressat ja des d'ara, Guillem Pons degué ser el primer historiador de l'Església a Mallorca que va treballar amb els lligalls vaticans de les relacions que ens ocupen, i el profit que en tragué és manifest. Qualque vegada repetirem passatges que ell cita literalment, encara que el nostre enfocament sigui divers.

El tercer observatori serà els dels jesuïtes que, arribats a Mallorca, ben prest començaren a visitar les parròquies foranes. En trobareu bona informació als esmentats treballs de Mn. Pons, que són uns extrems de la seva tesi doctoral a la Facultat d'Història Eclesiàstica de la Pontifícia Universitat

---

*drali Ecclesiae celebravit, Illustrissimus, et Reverendis[simus] Dominus D. Petrus de Alagon, Archiepiscopus Episcopus Maioricensis, Anno 1692 (Apud Michael Capó Typographum, Maioricae), Lib. III, Tit. I, Cap. unicum, pàg. 304-305.*

(6) Guillem PONS, «La Reforma eclesiàstica en Mallorca durante el pontificado de D. Juan Vich y Manrique de Lara», dins *Anthologica Annu* 16 (1968) 175- 325; Íd., «La cura de almas y la vida cristiana del pueblo de Mallorca bajo el pontificado de don Juan Vich y Manrique de Lara (1573-1604)», *Ibid.*, 18 (1971) 467- 583; Íd., «Labor pastoral con los conversos de Mallorca», dins *Anales valentinos*, 44 (1996) 417- 427.

Gregoriana de Roma. Les històries del Col·legi de Montis-ion de la ciutat de Mallorca són una deu abundosa de notícies, que reflecteixen les impressions dels jesuïtes sobre l'estesa ignorància dels catòlics mallorquins posttridentins. Ens basti un sol testimoni:

*En este año de 1563 creció el ejercicio y ministerio de sermones, confesiones y comuniones y Doctrinas Christianas y se conoció tanto el fruto universal de las almas en la Isla donde los Nuestros fueron a Misiones y en la ciudad donde residían, que era para alabar al Señor. Porque, (como refiere el P. Borrassà en su Quaderno) havia antes universal ignorancia de la ley de Dios y de la Doctrina Christiana que casi todos, y aun de capa prieta y viejos no la sabían y experimentose que muchísimos la habían aprendido<sup>7</sup>.*

## Les relacions per a les visites ad limina, des de 1590 i de 1594<sup>8</sup>

### El concili de Trento com a referent: unes propostes ocasionals i disperses

És sabut que no és fins al concili Vaticà II quan una assemblea d'aquesta jerarquia tracta de la vida i el ministeri dels preveres. Tanmateix el concili de Trento va protagonitzar un gir radical en la visió del presbiterat, malgrat que en tracti molt poc, i generalment ho fa per rebatre les doctrines luteranes sobre la no-sagramentalitat de l'orde ministerial i sobre l'atribució a l'autoritat civil i a la feligresia per anomenar el seu pastor. També tractà de la residència dels bisbes i rectors, i dels costums clericals.

Amb tot, el concili de Trento va atacar a l'arrel de les xacres que malmenaven els preveres i altres ministres. Hem vist que, per ara, a Mallorca el mal venia de l'absentisme secular dels bisbes i dels rectors. Doncs bé, quan

(7) *Historia del Colegio de Monte Syon*, M. GUALBA (transcr.) BSAL 17 (1918-1919) 62-63. La cita es refereix al P. Mathias BORRASSÀ, *Montesión (1564-1606) JHS. Historia y fundación del Col. legio de la Compañía de JHS. de la Ciudad de Mallorca, escrita en 1597 por el... de la misma Compañía, IV*, a BSAL 16 (1916- 1917) 8 (còpia de G. LLABRÉS, cf. encara 18 (1920-1921); 19 (1922- 1923); 20 (1924-1925); 21 (1926-1927) transcripció de M. GUALBA. Cf. José RULLAN, *Historia de Sóller en sus relaciones con la general de Mallorca*, II, Palma 1876, pàg. 493-496; també, en general, les recents històries dels pobles de Mallorca les solen esmentar. El P. Jeroni Nadal parlava de la *India Italiana: Mi persuado che si consolerà in quelle Indie dell'Abruzzo grandemente*, citat per Pietro TACCHI VENTURI, *Storia della Compagnia di Gesù in Italia, VI: La vita religiosa in Italia durante la prima età della Compagnia di Gesù*, Roma <sup>2</sup>1938, pàg. 224, nota 3, cf. pàg. 323-326, 367. Vegeu, Josep AMENGUAL I BATLE, *Llengua i catecisme de Mallorca: entre la pastoral i la política (1572-1962)* (Institut d'Estudis Baleàrics) Mallorca <sup>2</sup>2002, pàg. 24-25.

(8) Prenem els textos de la transcripció feta per Josep AMENGUAL I BATLE, *Relacions de les visites ad limina de Mallorca, Menorca i Eivissa. 1590 a 1917*. Madrid, març 2000. Pro manuscrito.

a Trento decidiren implantar la residència dels ministres, canviava copèrnicament la visió i, ben prest, la vida dels preveres. És cert que el dret canònic ni al segle XXI no ha gosat eradicar el mal, que és el benefici eclesiàstic,<sup>9</sup> tanmateix la teologia tridentina i la del Vaticà II il·luminen el ministre ordenat com a president de la celebració eucarística, considerada com a *munus principale*,<sup>10</sup> que el rector de la parròquia solament en casos especials pot delegar a un altre prevere. Observau que la teologia deriva, aquí, del nomenament pastoral, no de la mateixa ordenació presbiteral. El 17 de setembre de 1562, el concili va establir que Jesús, amb les paraules de la Cena, “feis això en memòria meva”, (Lc 22, 19; 1Co 11, 24) va instituir els apòstols en sacerdots, perquè oferissin el seu cos i la seva sang.<sup>11</sup>

Amb tot, la imatge millor per al prevere que va estilitzar el concili de Trento, la trobam en la sessió XXIII, poc abans de concloure,<sup>12</sup> si és que la sabem enquadrar dins la vasa d’altres reflexions conciliars, una mica més allunyades de la polèmica amb els protestants, que negaven l’aspecte sacerdotal del prevere, que esdevenia, segons ells, un predicador. Trento en remarca el caràcter sacerdotal, i, observem-ho bé, atribueix a l’episcopat el ministeri de la predicació, com el principal.<sup>13</sup> També veiem ressaltada la prebenda del preve-

(9) Hubert JEDIN, «¿Ha creado el concilio de Trento la imagen-modelo del sacerdote?», dins Joseph COPPENS (dir.) *Sacerdocio y Celibato* (Biblioteca de Autores Cristianos, 326; Católica) Madrid 1972, 87-103, vegeu pàg. 98. El dret va mantenir com a vàlid per a l’ordenació el títol de benefici. TELLECHEA IDÍGORAS, «La espiritualidad sacerdotal en la época moderna», pàg. 418, article que citam a la nota 12.

(10) *Sessio XXIII*, (15-07-1563): *Vera et catholica doctrina de sacramento ordinis ad condemnandos errores nostri temporis*, dins *Conciliorum Oecumenicorum Decreta* (en endavant COD) J. ALBERIGO.- J. A. DOSSETTI, P. P. JOANNOU, Claudio LEONARDI- P. PRODI- H. JEDIN, (eds.) (Istituto di Scienze Religiose) Bologna, 31973, p. 742-753; JEDIN, «¿Ha creado el concilio de Trento», pàg. 96.

(11) *Sessio XXII*, (17-09-1562), *Doctrina et canones de sanctissimo missae sacrificio*, Cànon 1, COD, pàg. 733 i *Canones de sanctissimo missae sacrificio*, càn. 2, pàg. 735. Vegeu, també, Hubert JEDIN, *Storia del Concilio di Trento*, III. *Il periodo bolognese (1547-48). Il secondo periodo trentino (1551-52)*, (Morcelliana) Brescia 1982, pàg. 87. N’hi ha traducció castellana.

(12) Es molt interessant seguir l’autor que citam seguidament, car pertangué al clergat de la diòcesi de San Sebastián, i no es manifesta amb agressivitat d’adolescent contra els religiosos que, durant anys, formaren com a novicis moltes generacions de seminaristes. És clar que així hom no avançava gaire a configurar una espiritualitat del prevere diocesà. Però no n’hi havia molts que en sabessin més. Ens referim a José Ignacio TELLECHEA IDÍGORAS (1927-2008), *El Obispo ideal en el siglo de la Reforma* (Roma 1963). Ens interessa més «La espiritualidad sacerdotal en la época moderna», Comisión Episcopal del Clero (ed.), *Espiritualidad del presbítero diocesano. Simposio* (EDICE) Madrid 1987, pàg. 409-425. «El obispo ideal según el Concilio de Trento», dins C. MOZZARELLI-D. ZARDIN, *I tempi del Concilio. Religione, cultura e società nell’Europa tridentina*, Roma 1997, pàg. 207-223.

(13) *Decretum de Reformatione*, cànon 4, COD, pàg. 763, que diu així: *Praedicationis munus, quod episcoporum praecipuum est, cupiens sancta synodus, quo frequentius possit, ad fidelium salutem exerceri: canones alias super hoc editos [vegeu COD 667-668] sub felicis recordationis Paulo III aptius praesentium temporum usi accomodando, mandat, ut in ecclesia sua ipsi per*



re que havia d'explicar les Escriptures, especialment en les catedrals metropolitananes i altres.<sup>14</sup>

Veiem com a la sessió VII, 8, estableix la visita pastoral anual, que han de fer els bisbes, per tal de revisar la pastoral de totes les esglésies.<sup>15</sup> Més detalladament s'exposen els objectius pastorals de la visita a la sessió XXIV, en el llarg cànon III: es remarca que els bisbes no han de gravar l'economia dels visitats, i en el IV, que ja hem citat.<sup>16</sup> Era una manera de ressaltar la importància del ministeri dels preveres amb tasca pastoral, que no eren gaire. Una altra dignificació del ministeri venia mitjançant la urgència d'aplicar l'obligació de residència dels ministres, en el *Decretum de residentia episcoporum et aliorum inferiorum*, capítols 1 i 2.<sup>17</sup>

Però la reforma no havia d'arribar per simple imposició. Hem d'ometre tot el que es refereix a la creació dels seminaris,<sup>18</sup> però cal que recordem que el concili va purificar d'abusos flagrants tot el procés per accedir als ordes ministerials, a la Sessió XIV (25 de novembre de 1551), en els cànons I-VII,<sup>19</sup> manant que ni la necessitat els duqués a ordenar els que volien emparar-se en el privilegi del fur eclesiàstic, per defugir penes dels jutges civils, els vagabunds, els exclosos per un altre superior eclesiàstic, els que no passassin per uns escritinis ordenats pel bisbe, els que al·legaven altres privilegis. A més, demanava que els clergues portassin l'hàbit clerical, malgrat l'hàbit no faci el monjo, com escrivia el cànon VI.<sup>20</sup>

Preparats des de la joventut, els ministres accedirien als beneficis eclesiàstics més capacitats, més dignes i hàbils, segons demanava la Sessió VII, 3.<sup>21</sup> A més, els núm. 4 a 6 proposen la unió de molts beneficis, segons les cons-

---

*se [...], in aliis autem ecclesiis per parochos [...], saltem omnibus dominicis et solemnibus diebus festis, tempore autem ieiuniorum, quadragesimae et adventus Domini quotidie vel saltem tribus in hebdomada diebus, si ita oportere duxerint, sacras scripturas divinamque legem annuntient, et alias quotiescumque id opportune fieri posse iudicaverint. Moneatque episcopus populum diligenter, teneri unumquemque, parochiae suae interesse, ubi id commode fieri potest, ad audiendum verbum Dei. [...] Idem etiam saltem dominicis et aliis festivis diebus, pueros in singulis parochiis fidei rudimenta, et obedientiam erga Deum et parentes diligenter ab iis, ad quos spectabit, doceri curabunt.* Sobre l'aplicació d'aquests principis, cf. AMENGUAL I BATLE, *Llengua i catecisme de Mallorca*, pàg. 42.

(14) *Sess. V, Decretum secundum: super lectione et praedicatione*, 1-2, COD, pàg. 667-668.

(15) *Sess. VII, Decretum secundum. Super reformatione*, 8, COD, pàg. 688.

(16) Vegeu la nota 13.

(17) *Sess. VI, cap. 1 i 2*, COD, pp. 681-683.

(18) *Sessio XXIII*, (15-07-1563) cànon XVIII, COD, pàg. 750-753. Ja en parlarem, en una altra avinentesa, cf. Josep AMENGUAL I BATLE, «En el tercer centenari del Seminari de Sant Pere de Mallorca», dins *Lluc* 80 (gener-febrer 2000) 29-34.

(19) *Sessió XIV* (25 de novembre de 1551), *Decretum de reformatione*, cànons I-VII, COD, pàg. 714-717.

(20) *Ibid.*, pàg. 716.

(21) *Sess. VII, Decretum secundum. Super reformatione*, 3, COD, pàg. 687.

titucions dels papes i concilis anteriors, que esmenta expressament.<sup>22</sup> Era la manera de rebaixar el nombre de beneficiats, que malvivien, a causa de la migradesa de les seves rendes, com ho exposaran les relacions episcopals enviades a Roma durant més de tres segles. Tanmateix, a Mallorca el nombre de beneficiats era proporcionalment inferior al de molts altres bisbats. Oscil·lava entre els 600 i 700, i el total d'eclesiàstics, entre clergues diocesans i religiosos i monges, segons el cens d'Aranda (1768-1769) pujava a 3.019 persones, equivalent a un 2,45% de la població total de Mallorca.<sup>23</sup> D'altra banda, hi havia parròquies en les quals el rector no podia arribar a tots els feligresos, i menys als que vivien fora poble. Aquí, el concili tridentí, com també els bisbes i el Capítol de la Seu de Mallorca foren mancats d'alè. En lloc d'acomodar el nombre i localització de les parròquies, que romangueren fossilitzats i arcaics, proposaven que els rectors cridassin altres preveres col·laboradors.<sup>24</sup> Tenim una mostra més de la passió per la verticalitat de l'Església, promoguda precisament per un sínode general.

Si aquests eren els requisits per a accedir a un benefici pastoral, el concili, també de manera dispersa, començava a treure conseqüències sobre la vida i els costums dels ministres, que havien de ser vigilats pels bisbes, com indica la sessió XIII, amb tot el decret de reforma.<sup>25</sup> La santedat de vida dels preveres havia de tenir com a model el Déu Sant (Lv 11, 44; 19,2), de manera que, com havia observat sant Pau, ningú no desacreditàs el ministeri (2Co 6, 3-4).<sup>26</sup> En conseqüència, quan els conciliaris plasmaren la doctrina sobre el caràcter sacrificial de la celebració de la missa, s'inspiraren en el Levític, referendat per la carta als Hebreus. Aleshores, derivava l'ensenyament vers una visió sacerdotal del prevere, al qual li exigia una puresa superior a la dels sacerdots de l'Antic Testament, superats pel del Nou Testament, que és el que va transmetre l'encàrrec, "Feis això en memòria meva" (Lc 22, 19; 1Co 11, 24),<sup>27</sup> com ho hem recollit abans.

L'actualització d'aquests requisits aparegué en la sessió XXIII. En aquesta avinentesa comença el concili a unir el sacrifici de la missa al sacerdoci dels ministres, al qual s'ha traslladat el de l'Antic Testament.<sup>28</sup> Per la diversitat

(22) *Ibíd.*, pàg. 687-688.

(23) Vegeu com a Castella hi havia 40.599 clergues –no comptats els religiosos– per a una població de sis milions d'habitants, cf. TELLECHEA IDÍGORAS, «La espiritualidad sacerdotal en la época moderna», pàg. 418.

(24) Sess. XXI, (16-07-1562) *Decretum de reformatione*, cànon IV, COD, pàg. 729-730.

(25) Sess. XIII, *Decretum super reformatione*, cànon I-VIII, COD, pàg. 698-701.

(26) Sess. XIV, *Decretum de reformatione*, Proemium, COD, pàg. 714.

(27) Sessió XXII (17-09-1562), *Doctrina et canones de sanctissimo missae sacrificio*, Cànon 1, COD, pàg. 733 i *Canones de sanctissimo missae sacrificio*, càn. 2, pàg. 735.

(28) Sessió XXIII (15-07-1563): *Vera et catholica doctrina de sacramento ordinis ad condemnandos errores nostri temporis*, Cap. I, COD, pàg. 742.



de funcions reconeix els diversos ordes, i, si com és sabut, omet el de l'episcopat, considera d'origen neotestamentari el presbiterat i el diaconat. La resta, són d'origen eclesiàstic primitiu.<sup>29</sup> Avançant, en el decret de reforma, en el cànon I, arranca amb una referència al Bon Pastor (cf. Jn 10, 12-13). Les conseqüències per a la vida del prevere són moltes: ha de conèixer les seves ovelles, ha d'oferir per elles el sacrifici de l'Eucaristia, ha de predicar la paraula de Déu, ha d'administrar els sacraments,<sup>30</sup> i ha de ser exemplar en bones obres. La seva cura pels pobres ha de ser paterna. Ha d'atendre altres tasques pastorals, que no poden exercir altres,<sup>31</sup> que més tost no vigilen ni serveixen el ramat, ans l'abandonen com els mercenaris.

Per arribar a servir d'aquesta manera, torna a reiterar el deure de la residència dels ministres,<sup>32</sup> i dóna instruccions per recompondre els casos en els quals l'episcopat s'havia enquistat dins l'absentisme. Ara, aquesta qüestió ens depassa.

És cert, per tant, que l'horitzó de Trento prové d'una visió del prevere com a sacerdot, en què no coincideix exactament amb el Nou Testament, amb tot, haver de presidir l'Eucaristia conduí a veure la seva tasca també com a pastor,<sup>33</sup> com a ministre i servidor dels pobres. Aquesta és la imatge del prevere que podem recollir de l'exhortació sinodal de 1588, adreçada als preveres pel bisbe Vic i Manrique, com veurem.

(29) Sessio XXIII (15-07-1563): *Vera*, Cap. II, COD, pàg. 742.

(30) El terme "administrar" encara és molt usual, la qual cosa distorsiona el sentit comunitari de la celebració, i crea la imatge que el prevere o el bisbe en són els senyors, com si es trobassin part damunt de la sacramentalitat de l'Església.

(31) Hi veiem un rebuig de les doctrines protestants, que tendien a posar al mateix pla els ministres i els altres creients.

(32) Sessio XXIII (15-07-1563): *Decretum super reformatione*, càn. I, *Cum praecepto divino* (cf. Jn 10,1-16; 21,15-17; 1-2Tm, Tt etc.) *mandatum sit omnibus, quibus animarum cura commissa est, oves suas agnoscere, pro his sacrificium offerre, verbique divini praedicatione, sacramentorum administratione ac bonorum omnium operum exemplo pascere, pauperum aliarumque miserabilium personarum curam paternam gerere et in cetera munia pastoralia incumbere, quae omnia nequam ab his praestari et impleri possunt, qui gregi suo non invigilant neque assistunt, sed mercenariorum more deserunt* (Cf. Jn 10,12-13): *sacrosancta synodus eos admonet et hortatur, ut divinatorum praeceptorum memores, factique forma gregis* (cf. 1Pe 5,2-4), *in iudicio et veritate pascant et regant. Ne vero ea, quae de residentia sancte et utiliter iam antea sub felicitatis recordationis Paulo tertio sancita fuerunt* (Sess. VI, cc. 1-2 de ref., pàg. 681-683), *in sensu a sacrosanctae synodi mente alienos trahantur, ac si vigore illius decreti quinque mensibus continuus abesse liceat: illis inhaerendo declarat sacrosancta synodus, omnes patriarchalibus, primatialibus, metropolitanis ac cathedralibus ecclesiis quibuscumque quocumque nomine et titulo praefectos, etiam si sanctae Romanae ecclesiae cardinales sint, obligari ad personalem in sua ecclesia vel dioecesi residentiam, ubi iniuncto sibi officio defungi teneantur, neque abesse posse nisi ex causis et modis infrascriptis*. COD, p. 742.

(33) Gilles Gerard MEERSSEMAN, «Il tipo ideale di parroco secondo la riforma tridentina nelle sue fonti letterarie», a *Il Concilio di Trento e la riforma tridentina, Trento 2-6 settembre 1963*, I-II (Herder), Roma, 1965, vegeu I, 27-44.

La feblesa de les propostes del concili de Trento rau en el fet que l'aspecte sacramental solament s'assegura per tal de respondre als protestants. De teologia per als catòlics en va fer poca. La sacramentalitat de l'orde ministerial gairebé no es desenvolupà. La seva relació amb el bisbe apareix merament jurídica. Que el ministeri sigui un patrimoni eclesial, des del moment que hom és cridat per l'Església i per al seu servei, no apareix amb claredat. També hom esperaria una teologia més elaborada de l'episcopat, que no ha existit fins al segle XX.

Pel que fa a la tasca principal del prevere, que seria la presidència de la celebració de l'Eucaristia, tampoc no es parla del seu caràcter comunitari i celebratiu. Que la celebració origini la comunitat eclesial ni es considera.

També hi observam una eclesiologia poc elaborada. Predomina una visió del ministre ordenat polaritzada en una tasca, en un lloc. Els conciliars pensaven en la minoria de preveres que eren rectors. Per això, la figura del prevere s'infla massa amb el poder, i normalment punitiu.

Aquestes són observacions per mostrar que no tot ho podem esperar d'aquell gran concili, aclaparat pel luteranisme, i per una decadència del ministeri papal, episcopal i presbiteral que no havia afeixugat mai abans l'Església. Per això, els conciliars de Trento havien de reconstruir uns eixos fonamentals de la teologia. Podien haver fet més. Però sembla poc raonable centrar-ho tot en un esdeveniment.

L'horitzó de servir l'Església solament és teòric. A cap ministre no li podien proposar ser un missioner fora del seu bisbat. Però podia accedir a un canonicat o a una seu episcopal llunyana de la seva. Tampoc la predicació fora de la celebració de la missa no entrava en les seves perspectives, ni el dret canònic ho va considerar mai. El vigor i l'empenta que trobam en els Actes dels Apòstols o en les cartes de Sant Pau no apareixen de cap manera.

Tampoc no veiem clarament que hom proposàs com a camí per a la santedat la vida ministerial, el servei pastoral. Més tost eren la devoció en les celebracions i altres pràctiques ascètiques les que ajudaven a la santificació. Aquesta no sorgia del nucli vertebrador de la vida ministerial, que podríem veure més com a font de felicitat.

Ara bé, Tellechea no acaba d'acceptar l'opinió de S. Dianich,<sup>34</sup> segons el qual hi havia una teologia pobra del ministeri que no permeté als pares tridentins avançar més. Tellechea observa que hi havia molta més producció teològica de la que hom ha cregut. Per exemple, el *Tractatus de institutione*

---

(34) S. DIANICH, «La teologia del presbiterato al Concilio di Trento», *La Scuola Cattolica*, 99 (1971) 331, 358, esp. 333.

*sacerdotum*,<sup>35</sup> (1558), molt llegit a Alemanya, proposa al seu apèndix, *De vita sacerdotum*, un esbós per a la vida sacerdotal.

Algun dia haurem d'estudiar l'espiritualitat presbiteral que traspua fra Pere Caldés, en la seva *Instructio y doctrina*,<sup>36</sup> que fou diverses vegades editada, precisament perquè el seu contingut era d'una sòlida espiritualitat posttridentina. Vegem una mostra sobre l'espiritualitat del prevere, extreta de la manera com el fidel ha d'oïr missa. No parlaven aleshores de celebrar.

Tercerament se ha de aduertir que lo sacerdot quant diu la Missa no la diu com a persona particular, sinó en persona de tota la Església Sancta, de manera que posat en lo altar fa dos officis: lo hu es representar la mateixa persona de Christo Nostre Senyor com si realment y de fet vessem al mateix Iiesu Christ que digues Missa. Y perçò dient ell les paraules de la consecració diu les mateixes que dix Christo Senyor Nostre sobre lo pa material, conuertint aquell en pròpia car, y sobre lo vi en lo calze conuertint aquell en pròpia sanch quant ordena aquell sacrament sanctíssim, les quals paraules diu lo sacerdot en persona del mateix Christo Nostre Senyor, perquè de altra manera no tindrien virtut aquelles paraules ni efficàcia alguna. Lo segon offici que fa lo sacerdot en lo altar es fer oració en persona de la Església Sanct, com hauem dit, y per tot lo poble. Y és en aquell lloch com a Síndich y procurador enuiat per alguna república que fa la embaxada al Rey, no en persona pòpia tant solament, sino com a persona comuna enuiada per la ciutat, o república. Així mateix lo sacerdot en aquell lloch quan ora, fa la oració no com a persona particular, sino com a persona comuna, çò és per part de tota la república Christiana que és l'Església sancta.<sup>37</sup>

Seria important fer un procés regressiu a les arrels d'aquesta inspiració tomista, i copsar el sentit que té la fórmula *in persona Ecclesiae*. El que va

---

(35) Citam una edició posterior de l'obra de Pedro DE SOTO, OP, *Tractatus de institutione sacerdotum: qui sub episcopis animarum curam gerunt* (Apud Philippum Nuntium) Antuerpiae 1565, pàg. 376-391. Vegem els títols dels dos darrers capítols: *Lectio Quinta. De his, ad quae ex officio curae animarum tenentur sacerdotes*, pàg. 386-387. *Lectio Sexta: De cognitione et cura ouium in speciali*, pàg. 388-391.

(36) Pere CALDÉS, *Instructio y doctrina que ensenye lo que deu considerar y contemplar lo Christia y seruent del Senyor quant ou la sancta Missa*, En Barcelona 1588, "Preparació pera la Missa, cap. 2", pàg. 2v-3.

(37) CALDÉS, *Instructio*, "Preparació pera la Missa, cap. 2", pàg. 2v-3. Vegeu l'arrel tomista d'aquesta visió, en la resposta que dona Sant Tomàs D'AQUINO, a la pregunta si el laic pot donar el sagrament de l'extrema unció. Respon així: *oratio illa non fit a Sacerdote in persona sua, quia, cum sit quandoque peccator, non esset exaudibilis: sed fit in persona totius Ecclesiae, in cuius persona orare potest quasi persona publica; non autem laicus, qui persona privata est*, *Summa Theologiae, Supplementum*, q. 31, a1, ad 1, dins *Summa Theologiae*, V: Supplementum. Indices, (BAV 87; Católica) Madrid 1952, pàg. 142.

passar és que ni aquesta teologia es va fer present en el concili, ni tampoc, diu Tellechea, els conciliaris eren prou coratjosos per a seguir per aquest camí, que superava la mediocritat de molts d'ells i de bona part dels bisbes.<sup>38</sup>

El fet ha estat que, ambdues febleses, la manca d'una eclesiologia del ministeri, i el dualisme entre ministeri i santedat, al llarg de segles han pesat sobre els ministres.

### **La teologia antiquada sobre l'episcopat del Capítol de la Seu**

Els historiadors han dedicat més atenció a estudiar les figures episcopals més conegudes que, en l'època posttridentina, foren molt significatives.<sup>39</sup> La mentalitat del Capítol de la Seu no havia assimilat gaire la teologia sobre l'episcopat,<sup>40</sup> que es va imposar en el concili de Trento, de manera que poc abans que el bisbe d'Arnedo deixàs Mallorca els canonges prengueren uns acords sobre el cerimonial que volien restaurar en les celebracions del cor, quan hi havia el bisbe. El tractaven com un canonge més. Els sis acords els va publicar Furió, i els podem llegir a Pons.<sup>41</sup>

Resulta més interessant que els jurats, dia 19 d'agost de 1572, obtingueren l'acord dels canonges en proposar com a futur bisbe de Mallorca l'ardiaca Gregori Forteza.<sup>42</sup> Els prebendats volien de tota passada que el nou bisbe sortís del sí del Capítol de la Seu, i per assegurar-se més inclogueren en la llista un canonge d'una família que ja havia vist elevat a la seu episcopal de Mallorca un membre seu. El nou candidat era Pere Joan de Santacília,<sup>43</sup> i completaven la terna capitular Mateu Malferit<sup>44</sup> i Pere Abrines.<sup>45</sup> Ben per suposat que aquestes pretensions, que eren d'acord amb els concilis medievals, no podien entrar de cap manera en els projectes de control absolut que tenia el monarca del moment, Felip I (II).

D'altra banda, si comparem la terna presentada pel Capítol de la Seu amb la llista que pocs anys més tard va enviar el bisbe dins la seva relació, no hi ha cap coincidència i, sobretot, la del bisbe contenia els noms de molts rec-

(38) TELLECHEA IDÍGORAS, «La espiritualidad sacerdotal en la época moderna», pàg. 421.

(39) Citam un article clàssic, que en presenta algunes, fins i tot de la veïna Península, Hubert JEDIN, «Das Bischofsideal der Katholischen Reformation. Eine Studie über die Bischofsspiegel vornehmlich des 16. Jharhunderts», dins Id., *Kirche des Glaubens. Kirche der Geschichte. Ausgewählte Aufsätze und Vorträge. II: Konzil und Kirchenreform*, (Herder) Freiburg-Basel - Wien 1966, pàg. 75-113, amb indicacions bibliogràfiques que avui cal completar.

(40) Sessio XXIII (15-07-1563), Cap. IV, COD, pàg. 743.

(41) PONS, «La Reforma eclesiástica en Mallorca», pàg. 195.

(42) Així apareix en els sínodes del bisbe Vic i Manrique, el qual era elegit examinador sinodal (excepte l'any 1597), a més de jutge sinodal.

(43) No sabem que rebés cap encomana sinodal.

(44) Va ser Jutge sinodal el 1588, pàg. 67.

(45) PONS, «La Reforma eclesiástica en Mallorca», pàg. 195, amb la referència a l'ACM, Actes Capitulars, 1572, f. 124. Pere Abrines no rebé cap encomana sinodal en temps del bisbe Vic i Manrique.

tors i beneficiats de la Seu, tots ells doctors, i la dels canonges no n'esmenta cap ni un d'aquest. I l'altre fet notable és que ni Vic i Manrique ni cap altre bisbe no tornà a incloure noms perquè a Roma disposassin d'informacions sobre els eclesiàstics que el bisbe considerava que reunien més condicions per als beneficis eclesiàstics, entre els quals el major era el de l'episcopat, no ho oblidem. Si aquesta ommissió es degué a una advertència de Roma o a una prohibició reial, o fins i tot a la comprovació de la seva inanitat, no ho he pogut esbrinar.

### **L'exhortació sinodal del bisbe Vic i Manrique, 1588, vers una síntesi per a un model de prevere**

Havia passat un llarg quart de segle des de la conclusió del concili de Trento, i de l'arribada del primer bisbe reformador. Arribat l'any 1588, i en el tercer sínode posttridentí, el primer dels tres reunits per Vic i Manrique,<sup>46</sup> disposam d'una llarga exhortació impresa, la qual el bisbe havia pronunciat de viva veu, perquè aquesta forma frueix d'una energia difícil d'explicar.<sup>47</sup> Seria el dia primer de setembre d'aquell any, jornada en què es va obrir el sínode.<sup>48</sup> En aquesta al·locució,<sup>49</sup> també ben aprofitada per Pons, hi trobam dibuixada una imatge del prevere, que bascula entre una visió sacerdotal i cultural i la del pastor. En darrer terme, es correspon amb el model de ministre que ha caracteritzat el capellà del barroc i de l'època moderna, fins al concili Vaticà II (1962-1965). Els traços dispersos en els decrets tridentins foren organitzats pel bisbe Vic i Manrique. A més, els sínodes que seguiren, especialment els de 1659, del bisbe Escolano, i el de 1691, del bisbe d'Alagó, que va estar en vigor fins l'any 1917, data de la promulgació del Codi de Dret Canònic, varen entrunyellar les normes del concili de Trento, i així brindaren als ministres ordenats unes pautes per a conformar la seva espiritualitat i regir el seu exercici ministerial.

Comença Vic i Manrique a convidar a la reflexió de cadascun dels preveres, que recordi com és de preclara i sublim la dignitat del sacerdoti, i que en contempli la grandesa,<sup>50</sup> fruit de la vocació rebuda, segons que escriví Sant Pau (cf. Ef 4, 1). D'aquesta vocació dimana el bon exemple de vida, perquè

(46) En va convocar quatre, cf. AMENGUAL I BATLE, *Llengua i catecisme de Mallorca*, pàg. 44, 46 i 69.

(47) JOAN VIC I MANRIQUE, *Synodus Dioecisana Maioricensis Celebrata praeside Illustrissimo ac Reuerendissimo Dno. D. Ioanne Vich et Manrique, Dei, et Apostolicae Sedis gratia Episcopo Maioricen[sis]. Anno 1588, Maio[ricis]. Ex Typographia Gabrielis Guasp. Anno 1589*, pàg. 7: *Prima die huius nostrae Synodi Dioece[sanae] verbo, et viua voce (quae habet nescio quid latentis energiae).*

(48) VIC I MANRIQUE, *Synodus Dioecisana Maioricensis*, pàg. 5 i 6.

(49) VIC I MANRIQUE, *Synodus Dioecisana Maioricensis*, pàg. 7-31.

(50) VIC I MANRIQUE, *Synodus Dioecisana Maioricensis*, pàg. 8.

els homes vegin les bones obres i glorifiquin Déu (cf. Mt 5, 16). A més de bon exemple, els preveres han de ser llum per al poble (cf. Mt 5, 14), de paraula i vida. És precisament d'aquest capítol cinquè de Mateu que extreu la seva inspiració, per tal que l'estil de vida dels ministres superi el dels fidels:

De la qual cosa volgué persuadir-nos el nostre Salvador, quan, en el capítol 5 de Mateu, va distingir els sacerdots i els ministres de l'Església amb el nom de sal, ja fos amb el de llum, o amb el d'una ciutat edificada sobre una muntanya. I els Profetes inspirats per l'esperit celestial, a vegades els nomenen déus, altres Àngels, certament això és amb aquesta intenció, que posats davant els ulls aquests títols preclaríssims i honorífics, i deixada de banda tota cura de les coses seculares, menin una vida més celeste que terrena, i es revesteixin de tals costums, que mentre viuen en la carn, sembli que viuen fora de la carn.<sup>51</sup>

Deixam de banda els detalls en què entra la llarga exhortació, en cap manera rigoristes o ordinaris. Insisteix en la qualitat de la predicació, de la lectura de les Escriptures, dels Sants Pares, i aconsella les obres de pietat que circulaven en català.<sup>52</sup> Els rectors han de ser pares dels fidels i han de posar-se al costat dels infants, de les vídues i dels pobres.<sup>53</sup> Com a bons pastors han d'acompanyar el poble, han de conèixer les seves ovelles, i han de tenir un tracte suau i comprensiu.<sup>54</sup> Els predicadors han de llegir les obres de sant Tomàs d'Aquino, i altres escrits de teologia, i de defugir els sermons, perquè l'estudi seriós ajuda a conèixer les qüestions i a combatre els errors. També els aconsella que no divulguin els defectes dels bisbes, car això fa caure en desprestigi. Tampoc no han d'explicar al poble els errors dels hereges, car això podria ser fer-ne propaganda, sense que els oients tinguin la possibilitat de defensar-se.<sup>55</sup>

Als confessors els convida a sentir-se en el lloc de Crist i dels Apòstols, quan exerceixen com a perdonadors, segons Jn 20, 22-23. El qui confessa ha de mirar la natura miserable i fràgil, i ha d'exercir el ministeri amb gran respecte, i ha d'encomanar els que es confessen a Déu, tot meditant amb quin preu hem estat redimits, que no és d'or i argent, sinó la sang del Crist (1Pe 1, 18).

Insisteix en la importància de la restitució, tant dels béns com de l'honra i de la fama, punt cabdal de la moral catòlica, almenys durant segles, quan no

(51) VIC I MANRIQUE, *Synodus Dioecesis Maioricensis*, pàg. 8-9.

(52) VIC I MANRIQUE, *Synodus Dioecesis Maioricensis*, pàg. 12. TELLECHEA IDÍGORAS, «La espiritualidad sacerdotal en la época moderna», pàg. 422-424, dona un llistat d'obres d'espiritualitat presbiteral que quedaren molt al marge de les reflexions dels Pares del Concili de Trento. Caldria seguir el que es publicava, en català, que és començat per l'autor.

(53) VIC I MANRIQUE, *Synodus Dioecesis Maioricensis*, pàg. 14-15.

(54) VIC I MANRIQUE, *Synodus Dioecesis Maioricensis*, pàg. 16-17.

(55) VIC I MANRIQUE, *Synodus Dioecesis Maioricensis*, pàg. 20-21.



hi havia el permissivisme de l'autoindult o de la fugissera prescripció, i que va passar als catecismes.<sup>56</sup> El confessor ha de ser com el metge, que ha de curar cada malalt segons la seva malaltia.<sup>57</sup>

És ben significatiu, i probablement hi va reflectir el seu estil, com conclou aquesta exhortació amb unes reflexions de sant Pau, que consideren l'avarícia com una idolatria amb una lectura restrictiva d'Ef 5, 3 i 5. per això, no dubta a considerar la set de diners com l'arrel de tots els mals en la vida dels eclesiàstics.

En conseqüència, el ministre ha de ser més un repartidor que no un senyor, i, una volta que té el necessari per a menjar i vestir, en lloc de fer despeses en coses sumptuoses, ha d'invertir els seus béns entre els pobres de Crist o en obres pietoses. Dóna a aquesta actitud una visió escatològica. Preparat així, el prevere servent s'haurà disposat per a treballar en la vinya del Senyor, el qual el rebrà amb paraules de consol: "Molt bé, servent bo i fidel! Has estat fidel en poca cosa; jo t'encomanaré molt més. Entra al goig del teu Senyor" (Mt 25, 21 i 23).<sup>58</sup> La cura dels pobres, que havia insinuat el concili de Trento, per a Vic i Manrique era capital, de manera que la va reiterar en lletres de motlle al *Manuale sacramentorum* de 1601.<sup>59</sup> És una visió ben contrastada amb el luxe i fastuositat dels canonges mallorquins, i, també, avança molt més sobre el que hem llegit de la sessió XXIII de Trento. Quelcom de la vida de Vic i Manrique s'hi reflecteix en el despreniment i amb el socors als pobres.<sup>60</sup>

Aquesta descripció de l'ideal del prevere, tot i que arranqui de la concepció més sacerdotal que ministerial, puja ben amunt. I és important prendre'n nota, car ens ha de servir com a referent per a intentar entrar amb peus segurs pels camins de la interpretació de la reforma del clergat a Mallorca, com hem apuntat en el plantejament d'aquesta senzilla recerca. En efecte, pogué presentar vint-i-tres preveres com a dignes candidats als beneficis majors,<sup>61</sup>

(56) Josep AMENGUAL I BATLE, «En el II Centenari del Catecisme de Mallorca i propostes per un de nou», dins *Lluc*, 81 núm. 824-825 (setembre-desembre 2001), 54-59.

(57) VIC I MANRIQUE, *Synodus Dioecesis Maioricensis*, pàg. 28-29.

(58) VIC I MANRIQUE, *Synodus Dioecesis Maioricensis*, pàg. 30-31. A les pàg. 26-27 hi llegim una informació col·lateral, Vich i Manrique dóna instruccions específiques, car, a Mallorca, aleshores hom acostumava a fer vots, que avui diríem promeses, però amb una certa formalitat.

(59) Bona nota en prengueren Pere XAMENA – Francesc RIERA, *Història de l'Església a Mallorca* (Els Treballs i els dies, 29), Mallorca 1986, pàg. 175.

(60) *Ibid.*, pàg. 161.

(61) Vegeu les seves paraules: *Quia accepimus S.<sup>m</sup> suam zelo paterno et christianissimo motum desiderare, ut persona huius diocesseos doctrina et virtute predita ei proponatur ex quibus eligere et assumere possit quas velit ad beneficia vacantia, visum fuit nomina eorum hic apponere, qui magis digni visi sunt. Primo Joannes Torrens doctor Theologus, probatissimis moribus ac doctrina diligentissimus huius diocesseos visitor, et Vicarius Generalis vna cum alio. Item Michael Sastre, dr. Theologus, et rector parochie Sti. Michaelis Vicarius Generalis. Item. Dr. Alçamora Theologus et beneficiatus in sede. Item. Dr. Cerdo Theologus et beneficiatus in sede. Item.*

dels quals vint-i-un eren doctors i un mestre en ambdós drets. A un no li assigna cap títol acadèmic. A més del visitador diocesà i vicari general, tretze dels altres eren rectors, cinc beneficiats de la Seu, un ho era de Manacor. Solament tres eren canonges, tot i que alguns d'ells són coneguts, com Joan Salvador Abrines, per la seva relació amb Santa Catalina Tomàs, etc.<sup>62</sup>

En conseqüència, hi havia un substrat de solidesa personal, pastoral i acadèmica en el clergat que no venia de poc abans. D'aquí que podia continuar la seva informació, assenyalant que els candidats dignes per rebre els beneficis simples excedien de molt el nombre de les vacants previsibles. I llegim per primer cop la indefectible lamentació sobre la migradesa de la dotació d'aquests beneficis, que no s'arribarà a arreglar mai. Seran les desamortitzacions del segle XIX les que reconduiran tot aquest inexplicable assumpte. Quant als clergues que podien aspirar als beneficis simples, diu:

Pel que fa als beneficis simples que poden vacar, tant en la Seu, com en les altres esglésies parroquials, son molts els clergues benemèrits. Àdhuc són molt més que els beneficis, la qual cosa ens causa dolor, quan veiem la migradesa i la poquedat dels beneficis simples, i el nombre d'aquells que donen prova de bons costums i que tenen una bona formació acadèmica.<sup>63</sup>

Ja l'any 1590 les oposicions per a la provisió dels beneficis eren normals, presidides pel bisbe, que comptava amb els examinadors sinodals, que solien designar-se i se'n publicaven els noms al final dels edictes o lleis sinodals. Atès el moment en què informava Vic i Manrique, per avui són prou eloqüents les seves expressions en un informe tan solemne. Les traduïm d'aquesta faisó:

*Dr. Caldes rector Parrochialis ecclesiae de Valldemossa. Item. Dr. Oliver Theologus et rector ecclesiae parrochialis de Sencelles. Item. Dr. Andreu theologus, et rector Parochiae de Selua. Item. Dr. Armengual rector parochiae de Muro. Item. Dr. Obrador rector parochiae de Porreras. Item. Dr. Mas rector ecclesiae de Felaniig. Item. Dr. Julianus rector ecclesiae de Manacor. Item. Dr. Pisa rector ecclesiae de Sineu. Item. Dr. Cureda rector ecclesiae de Algayda. Item. Dr. Pellicer rector ecclesiae de Campanet. Item. Dr. Peregrí rector ecclesiae de Sacta Margarita. Item. Dr. Item. Dr. Ferra rector ecclesiae Sti. Jacobi. Item. Dr. Oliver Theologus beneficiatus in sede. Item. Mr. Togores Juris utriusque doctor. Item. Dr. Custurer Theologus in sede beneficiatus. Item. Joannes Mas clericus et beneficiatus in sede. Item. Dr. Martinus Mas beneficiatus in ecclesia de Manacor. Ex canonicis: Joannes Abrines Dr. Theologus. Bartholomeus Tries Dr. Theologus. Mattheus Mallol Dr. Theologus ac Juris peritus.*

(62) PONS, «La Reforma eclesiàstica en Mallorca», pàg. 199-200.

(63) *Ad beneficia simplicia vacanda tam in sede quam in aliis ecclesiis parochialibus multi sunt clerici benemeriti Imo multo plures quam beneficia quod nobis maximum certe dolore ingerit videntes tenuitatem et paruitatem beneficiorum simplicium et numerum eorum qui probatis moribus et litterarum sunt prediti.*

I quant a la provisió de les prebendes o dels beneficis vacants, es fa de tal manera que seguim al peu de la lletra la forma establerta pel concili tridentí. Sobretot, en aquells que tenen cura d'ànimes. Després d'un examen acurat dels opositors, en el que es refereix als costums i a la ciència, portat a terme pels examinadors designats en el Sínode, i presidint en la càtedra el bisbe, que cura vivament que tots els rectors observin la residència personal, fins al punt que cap d'ells pugui sortir de la parròquia sense la seva llicència escrita, i amb una causa necessària, i deixant-hi un vicari amb capacitat per poder substituir el rector durant la seva absència.<sup>64</sup>

Encara més endavant torna a insistir en els requisits que demanava perquè hom pogués fruit d'un benefici simple. Recalca més que altra cosa l'estudi de la teologia, fins i tot amb la intenció que els que per aquella vegada no eren agraciats en les oposicions, sentissin l'estímul d'estudiar més. Tant era l'interès que tenia en aquest objectiu, que de vegades pagava els estudis que alguns clergues pobres feien a l'Estudi General de Mallorca i a la Universitat de València.<sup>65</sup> En etapes anteriors més aviat els lloc on anaven a estudiar els mallorquins era a l'Estudi de Lleida, Montpeller, Bolonya, París. El canvi d'orientació que suggereix el bisbe prové del seu origen valencià, i també de la puixança global del Regne de València en el darrer segle. Dues inspiracions el devien moure perquè insistís en la formació acadèmica. Primerament, la seva antiga professió com a catedràtic de Salamanca, i l'esperit de despreniment evangèlic que aconsellà en la seva exhortació sinodal de 1588, com ho hem vist. Per altra banda, com ho hem assenyalat, doctors en Teologia i en ambdós drets a Mallorca n'hi havia més aleshores que en moltes èpoques del segle xx. En una altra avinentesa comprovarem com aquests titulats universitaris foren gairebé eixorcs en la producció d'obres biblioteològiques.

L'empenta per augmentar la qualitat dels ministres la donava Vic i Manrique en els anys de la joventut, el va fer prendre mesures eficaces i con-

---

(64) *Prouisio autem prebendarum seu beneficiorum vacantium ita fit ut forma concilii Tridentini ad unguem servet potissimum in his quae curam animarum habent facto diligenti oppositorum examine in moribus et literatura ab examinadoribus in Synodo deputatis et preside in sedibus episcopus qui etiam vehementer curat ut personalis residentia ab omnibus rectoribus servetur, adeo ut nullus a parrochia sua egredi possit sine eiusdem licentia in scriptis et cum causa necessaria relicto cum hac vicario suficiente qui vices rectoris in sui absentia gerat.*

(65) *Quotiescumque beneficia simplicia vacare immediateque ordinarij contigit illius prouisionem conferre. In eam viris non solum probatae vitae verum ijs qui in Ciuitate praesertim in studijs Tehologicis progressus fecerint. hoc consilio, ut alii saltem spe premii accensi litteris incumbant, ut hac ratione in ecclesia utilibus proximorum ministeriis aptis se esse possint, et valeant. Quod et, ut assequatur Episcopus proprijs expensis aliquos Juvenes pauperes studiosos cum sese offert, iuuat tam majoricis, quam etiam eos qui ad Ualentinam academiam aut alias rationi studiis conuolant.*

vincents. Abans d'admetre els candidats als ordes ja els estimulava per tal que adoptassin un capteniment adequat i fossin formats en la ciència. I, com havia establert el concili de Trento, tenia ben clar que només havia d'ordenar aquells que eren útils i necessaris.<sup>66</sup>

D'aquesta manera, els manejos per a obtenir beneficis, canviar-los, etc., tot i que no desaparegueren, car el sistema beneficional és estructuralment dolent, almenys baixaren en força, i a poc a poc surava més la figura del prevere com una persona destinada, per un sagrament, a servir el poble de Déu, amb especial inclinació als pobres.

En segon terme, malgrat que els canonges al segle XVIII passaren pel mateix procés que els altres alts estaments de la societat, que s'aristocratitzaren,<sup>67</sup> la concepció tridentina del prevere tendia al pol oposat, que era fer de tota la clerecia un sol clergat,<sup>68</sup> en el qual no hi hagués com a dos estaments, el de l'alt clergat i el del baix. El procés va ser lent, però l'arrel teològica de la unitat dels ordenats va guanyar terreny, fins i tot amb efectes i manifestacions socials. L'estil de despreniment evangèlic, viscut i predicat per Vic i Manrique, tenia, a més, aquestes conseqüències testimonials.

## Com un assaig de cleonda

L'ideal de la vida del prevere quedà una mica descambuixat al llarg de les XXV sessions del Concili de Trento, quan els conciliars responien als protestants o quan seguien l'altra línia conciliar, de promoure la reforma interna de l'Església Catòlica. La doctrina antiprotestant de vegades és massa tallant, mentre sovint els decrets de reforma sembla que foren redactats pels sociòlegs d'aleshores –que encara no n'hi havia–, preocupats per evitar disgusts, i promoure un estil innocu, i amb poc alè, per tal d'adaptar-se a la majoria i, per tant, per descontentar els esperits més decidits. De tota manera, Trento va convertir els ministres de caçadors de beneficis en pastors. Però això es referia sobretot als pocs rectors que hi havia en els bisbats. Indirectament tingué molta més transcendència. La identificació entre sacrifici i sacerdoci començà a exigir una vida més d'acord amb la celebració personal i freqüent de l'eucaristia. Bisbes i preveres de vegades no presidien aquesta celebració quasi mai.

(66) *In ordinibus conferendis id maxime curat episcopus ut qui sunt ordinandi temporibus statutis honestae, ac probatae vitae sint, et in literatura puestiores [sic. Voldria dir praestantiores?], ad quod tres doctores pro examine faciendo designatos habet qui id munus diligenter prestant, nec ad ordines suscipiendos quamquam admitit, nisi eos, qui beneficium possident, aut aliquos (qui certe sunt rari) qui patrimonum sufficiens ad transigendam vitam habent. Ne cogantur mendicare, aut vilia ministeria exerceri. Et ex his eos, solum quos utiles, et necessarios esse futuros iudicat. Tum propter vita exemplum tum etiam propter eruditionem, seu doctrinam.*

(67) Josep AMENGUAL I BATLE, *Història de l'Església a Mallorca. Del Barroc a la Il·lustració (1563-1800)*. Volum II. (Refaubetx/12. Lleonard Muntaner Editor), Palma 2002, pàg. 101-102.

(68) JEDIN, «¿Ha creado el concilio de Trento», pàg. 98.

Ara bé, com ho hem dit, varen ser els sínodes i, en concret el bisbe Joan Vic i Manrique, els que compongueren en una síntesi entenedora i ordenada els traços conciliaris de la imatge del prevere.

Segons aquest gir programàtic, el clergat romangué per segles orientat segons unes pautes que abans no l'havien guiat mai. Comença a haver-hi una incipient orientació diocesana i una manera nova de viure en el presbiteri. Allò que hagué pogut quallar en una consciència més sinodal, i més eclesial, no va ser percebut en aquells moments, de manera que els sínodes que s'havien de succeir anualment<sup>69</sup> ja el bisbe Vic i Manrique va comunicar a Roma que no eren necessaris, car les reunions dels capitulars de la Seu, en les quals participava com a canonge, les feien innecessàries, car en aquelles assemblees hom resolvia gairebé tots els casos que es presentaven en el bisbat.<sup>70</sup> Era la manca d'una concepció eclesiològica més sinodal que confonia la capacitat de resoldre problemes, o sigui la gestió del bisbat, amb el sentit d'un sínode, que no és altra cosa que l'expressió del sentit comunitari i de comunió eclesials, que trobam en els Actes dels Apòstols des de la mateixa elecció de l'apòstol Macià. Hom redueix al pragmatisme de la gestió allò que és característic del projecte que descobrim en la lletra de les Escriptures, que consisteix a fer una comunitat i a desenvolupar aquesta comunitat a partir del permanent fet de reunir-se, és a dir, a fer que la sinodalitat creï i promogui l'Església.

Tanmateix, des de Roma, malgrat que fos perquè era precepte tridentí, respongueren que els sínodes s'havien de celebrar cada any.<sup>71</sup> Si hi havia més càrrega teològica, no ho podem assegurar ni excloure.

---

(69) Sess. XXIV, (11-11-1563), *Decretum de reformatione*, cànon II (vers al final): *Synodi quoque dioeclesaneae quotannis celebrentur* (Cf. Conc. Basil. Sess. XV, pàg. 473), *ad quas exempti etiam omnes, qui alias, cessante exemptione, interesse deberent nec capitulis generalibus subduntur, accedere teneantur; ratione tamen parochialium aut aliarum secularium ecclesiarum, etiam annexarum, debeant ii, qui illarum curam gerunt, quicumque illi sint, synodo interesse. Quodsi in his tam metropolitani quam episcopi et alii suprascripti negligentes fuerint, poenas sacris canonibus sancitas incurrant.* COD, pàg. 761.

(70) *Singulis hebdomadis die mercurii et veneris perpetuo in Sede in loco ad id deputato (quem capitulum vocant) congregantur omnes canonicos praesentem et episcopum nisi iuste impediatur, in eius absentia archidiaconus utriusque Juris doctor tamquam vicarius capitularis praesidet ibique sessio agitur de rebus ecclesiae occurrentibus de negotiis quorum quotidie sese offerunt et de conseruatione redditorum ecclesiasticorum de immunitate et priuilegijs confirmandis, et de alijs multis quorum ad bonum regimen Sedis expectant. Praeter haec capitula (quae ordinaria dicuntur) multa alia intra annum extraordinaria congregantur. Unde non tam necessaria Synodorum frequens congregatio videtur: nam paucissimi casus se offerri possunt, quibus tam per antiquas Constitutiones quam per alias noviter editas, et per ea quae iam dicta sunt, non sit satis provisum. Nihilominus tamen episcopus synodos celebrare et congregare non desistit, ubi exigentia rerum, et negotiorum postulare videtur, et ita duo ab hinc anni sunt ex quo ultimam synodum celebravit, et deo fauente celebrandam hoc anno sperat.*

(71) *Synodus dioeclesane quotannis celebrentur.* C. 2 sess. 24. Vegeu el text a la nota 69.

La imatge del rector i, a poc a poc, del prevere, que anaren consolidant els sínodes i les visites pastorals dels bisbes, ha quedat marcada segons les exigències de cada època. En darrer terme, la pastoral s'ha mogut més per la dinàmica dins l'Església local que per les normes universals.

Podem dir que, amb el temps, es va imposar una certa ascètica clerical.<sup>72</sup> Al llarg del segle XVIII el comú de preveres, a cada Parròquia, tenia les seves reunions setmanals, com les seguia el Capítol de la Seu, però a les parròquies hi havia les conferències de moral, més tard es va imposar la pràctica dels exercicis espirituals. Ja Mn. Antoni Roig va començar l'any 1798 a encetar un nou camí, com era el de fer evolucionar la vida religiosa femenina cap a nous serveis, quan es besllumava l'entrada de la societat liberal, amb noves sensibilitats que demanaven la felicitat de la persona humana. El seguiren moltes dones i preveres, així com estols de laics, que oferiren noves espiritualitats. És ben cert que, com observava Tellechea, molts preveres que renovaven l'estil presbiteral acabaven en la fundació de nous instituts religiosos. Jedin també observava el mateix.<sup>73</sup>

Al segle XIX, el clergat postconcordatari anava per camins de creixement espiritual, que encetava experiències diverses per renovar-se. Les fundacions d'instituts femenins i masculins se succeïren. L'empenta missionera incità no sols els preveres de la Missió i de l'Oratori de Sant Felip Neri, i a temporades dels membres de la Companyia de Jesús, sinó que hi hagué experiències del clergat secular, i equips formats per membres d'aquest darrer institut i preveres diocesans.

Creiem que el canvi de la imatge del prevere, insinuat a Trento, va quedar plasmat em la síntesi configurada pel bisbe Joan Vic i Manrique, a finals del segle XVI. La seqüència de preveres que excel·liren en qualitat pastoral i cultura perdura fins als nostres dies. Les biografies d'aquestes persones esperen ser estudiades. Els moviments que coneixem no sorgiren per casualitat. Hi havia un substrat sòlid que nodria la vida dels preveres diocesans. Recordem els noms d'Antoni Roig, Joan Muntaner i Garcia, Gabriel Marià Ribas de Pina, Sebastià Gili, Rafel Caldentey, el rector del Seminari Pere Joan Llompart, els bisbes Bernat Nadal, Miquel Salvà, Mateu Jaume Garau, etc.

Seguidament ens limitarem a indicar que podem descobrir un corrent que va proposar-se, de manera específica, promoure l'espiritualitat del clergat, que, durant l'època de les revolucions, va ser més purificat. Precisam que, tot i que el concili Vaticà I va escoltar veus que menaven els preveres vers una certa vida en comú, no prengué tampoc cap decisió que incidís en aquest procés i a promoure una pietat més profunda, sobretot inspirada en la devoció al

(72) Vegeu la secció "Del desordre a l'ascètica", dins AMENGUAL I BATLE, *Història de l'Església a Mallorca*. II, pàg. 111-114.

(73) JEDIN, «¿Ha creado el concilio de Trento», pàg. 101.



Cor de Jesús. Però, des del si del presbiteri mallorquí, n'hi hagué que avançaren per aquest camí. Varen ésser preveres de la Congregació de l'Oratori de Sant Felip, que oferiren acompanyament espiritual als estudiants de l'època de la Renaixença i als seminaristes, i preveres acompanyats pels oratorians. El promotor de l'Oratori Parvo de Sant Felip va ser el P. Joaquim Rosselló i Ferrà, des de 1875, articulador de l'equip missioner insinuat.

Contemporàniament, hom va començar per crear una casa comarcal d'exercicis i recessos per als preveres, a Sant Honorat, per iniciativa del canonge penitencier i professor del Seminari de Sant Pere, el llucmajorer Magí Vidal i Verdera, condeixeble del que havia esdevingut membre de la Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Palma, P. Joaquim Rosselló i Ferrà. Aquest respongué a la proposta del bisbe Jacint Maria Cervera i Cervera, de fer cap a aquell centre d'espiritualitat a la muntanya de Randa. Per aquesta via, Mallorca l'any 1905 tenia una casa d'exercicis a Randa, una segona a Lluc, i la tercera, oberta als laics, cosa ben poc freqüent, al Monestir de la Real. Va ser una realització dins el projecte de renovació del clergat.

Del mateix nucli missioner uns altres seguiren una altra via de renovació espiritual, que es donava a conèixer en el butlletí oficial del bisbat, amb la restauració de les conferències de moral per als preveres, i amb la publicació de la documentació sobre la Unió Apostòlica, cap a la qual es decantaren els dos deixebles i col·laboradors del P. Rosselló i Ferrà, Mn. Miquel Maura i Mn. Miquel Parera, i el més jove, que esdevingué bisbe de Sogorb, Antoni Maria Massanet, Mn. Gabriel Comas, etc. La vida en comú no es va institucionalitzar, però sí que es varen establir trobades periòdiques i activitats comunes que impulsaven el grup que es va crear.

Eren aquestes dues vies de renovació de l'espiritualitat presbiteral que volíem estudiar com a homenatge als professors Bartomeu Bennàsser, Julià Cifre i Llorenç Alcina. Si ens hem concentrat en la primera passa posttridentina, es deu a la seva importància nuclear, i al poc coneixement que encara tenim de la història molt fecunda i poc atesa del clergat diocesà de Mallorca.

La fecunditat de les transformacions del presbiterat arribaren al poble, de manera que, amb la col·laboració de la Companyia de Jesús i els preveres de la Missió, al segle XVIII, Mallorca era un dels bisbats de la monarquia hispànica amb una catequesi més eficaç.<sup>74</sup>

---

(74) Gabriel LLOMPART, «La catequesi en Mallorca en 1747», a *Hispania Sacra* 25 (1972), pàg. 446 i 447. Cf. AMENGUAL I BATLE, *Història de l'Església a Mallorca*, II, pàg. 65, ID., *Llengua i catequesi*, pàg. 81.